RÉDEI KÁROLY

Gondolatok az osztják tárgyas igeragozás kialakulásáról

In this paper the formation of the determinative verbal paradigm in Ostiak dialects is investigated. The conclusions are the following. The Ostiak determinative verbal paradigm has three building blocks: (i) The element *l, ʌ, t* found in 3Sing and 3Plur. This continues the PU/PFU personal pronoun **se*. (ii) E *i*, S *e* (in certain forms *a/ä, u/ü*). The reflex of **se* in Pre-Ostiak may well have been *iʌ* < **əϑ*,. The *e, i* at the end of the suffix (Kaz *mă*ʌʌ*e*, O *mälli* 'he/she gives it') was transferred to the third person forms from *em, en* etc. In the second part of the paper various views regarding the origin of the element *l* in the Vogul determinative verbal paradigm (*totiləm* 'I bring it'). The most plausible hypotheses are: (i) this *l* may have been a momentary-inchoative suffix, which originally referred to the perfective-resultative quality of the action, but was then reanalysed as the exponent of definite object (section 3); (ii) this *l* may be of Ostiak origin not only in the personal suffix *anəl*, but also in the verbal forms of the *totiləm* -kind.

1. Az osztják tárgyas (determinatív) igeragozás kialakulásával elsőként Fokos Dávid foglalkozott „A vogul-osztják tárgyas igeragozásról" című cikkében (1910–1911: 386–412). Abból a megfigyelésből, hogy a tárgyas igeragozás személyragjai a birtokos személyjelekkel nagymértékű egyezést mutatnak, azt a következtetést vonta le, hogy a kettő azonos eredetű. Tehát az 'ütöm (őt); ich schlage ihn' mondat úgy fogható fel, mint 'az én ütésem; mein Schlagen (ihn)'.

Pápay József dolgozatának a címe: „Über die Objektivkonjugation im Nordostjakischen" (1913: 296–303). Pápay csupán az obdorszki (O) és nem általában az északi nyelvjárások paradigmáit (alanyi, tárgyas igeragozás, birtokos személyjelek) mutatja be. A tárgyas igeragozás eredetét illetően Fokos Dávid véleményét fogadja el. Pápay a tárgyas igeragozás jellemző formánsának az *l*-t tekinti, pl. még az *em*, *en* ragokat is **əlm*, **əln* alakokra vezeti vissza.

Klemm Antal szerint (1928–1930: 85–104) tárgyra utaló elem csak a kettős és a többes alakokban van; ennek *l, d* eleme a FU **t* többesjellel azonos, amely változatlan formában maradt meg a déli osztjákban. Az egyes szám 3. személyben jelentkező *li*-t az *əl* birtokos személyjellel tartja azonosnak, hangtani eltérésükre nem ad magyarázatot.

Wolfgang Steinitz „Die objektive Konjugation des Ostjakischen" (1938: 580–609, 1980: 72–91) című munkájában vizsgálódását valamennyi osztják nyelvjárásra kiterjeszti. Legelőször megállapítja, hogy a három osztják nyelvjárásterület (É, D, K) a tárgyas igeragozás vonatkozásában lényeges eltéréseket

mutat. Az egyes fő nyelvjárásokon belül nincsenek jelentős különbségek. Északon a tárgyas igeragozás személyragjai – az egyes szám 3. személytől eltekintve (Szin *le*, Kaz *ʌe*, Serk *te*, O *li*) – a birtokos személyjelekkel mutatnak egyezést (i. h. 78–79). Az egyes számú tárgyra vonatkozó *ʌən, lən* ragba az *ʌ*, *l* a többes számból hatolt be. Megjegyzem, hogy a kettes számú és többes számú tárgyra vonatkozó paradigmasor az O kivételével valamennyi nyelvjárásban egybeesett. Pl.: Szin *mălem* 'adom (azt)', *măllam* 'adok kettőt vagy többet', O *mă̆lem* 'adom (azt)', *mă̆lŋilam* 'adok kettőt', *mă̆llam* 'adok (többet)' (Honti 1984: 120, 122).

Steinitz szerint (i. h. 79–80) a déli nyelvjárásterületen – egy-két alnyelvjárás kivételével – a tárgyas igeragozás személyragjai a birtokos személyjelekkel azonosak. Az északi nyelvjárásokhoz közeli Ni nyelvjárásban az egyes szám 3. személyben *te* (<**le*) és nem *ət* a személyrag. A Ko nyelvjárásban a többes szzámú tárgyra vonatkozó személyragok: egyes szám 1. *emət*, 2. *enət*, t. sz. 1. *ewət* (Steinitz: i. h. 80; Honti 1984: 114). Ezek a másodlagos formánsok személyrag + *t* többesjel kapcsolatából keletkeztek.

A keleti nyelvjárásokban – az egyes szám 3. személy kivételével, melynek ragja *tə̑/tə* (Steinitz: *tă/tă̆*) – a tárgyas igeragozás személyragjai egybeesnek a birtokos személyjelekkel (i. h. 82).

Ami a tárgyas igeragozás eredetét illeti, Steinitz elődei nézetéhez csatlakozik. A személyragokat – az egyes szám 3. személy kivételével – a birtokos személyjelekkel tartja azonosnak. Az egyes szám 3. személy K *tə̑/tə (tă/tă̆)* végződése mutató névmási, az É *le, li, ʌe, te* ragja pedig személyes névmási eredetű (i. h. 88–89).

Gulya János „A tárgyas igeragozás az osztjákban (A vahi nyelvjárás anyaga alapján)" című cikkében (1967: 389–394) az aktív, ergatív és passzív mondatszerkezetekkel foglalkozik. Megállapítja, hogy az első kettőben az állítmány lehet indeterminált vagy determinált ragozású ige. Abból indul ki, hogy Steinitz (1950: 74–75) szerint determinatív igeragozás használatos, ha 1) a tárgy birtokos személyjelet tartalmaz, 2) a tárgynak mutató névmási jelzője van, 3) a tárgy személyes névmás, 4) a tárgy a beszédhelyzetben korábban már előfordult. Gulya példái szerint az első három esetben alanyi ragozás is lehetséges. Ez a diszkrepancia azonban csak látszólagos, hiszen Steinitz világosan leszögezi: „Die bestimmte Konjugation kommt nur vor, wenn es sich um ein bestimmtes Objekt handelt, jedoch ist sie nicht obligatorisch" (1950: 75). Gulyánál (i. h. 392) Steinitz „Die objektive Konjugation des Ostjakischen" (1938: 580–669, ill. 1980: 72–91) című munkájára való hivatkozás a tárgyas igeragozás használatával kapcsolatban félrevezető, mivel Steinitz itt az osztják determinatív igeragozásnak hangtani és alaktani kérdéseit tárgyalja, mondattani problémákról nem esik szó.

Honti László „Az osztják személyjelölő szuffixumok történeti áttekintése" című dolgozatában (1976: 71–119) az osztják személyjelölők leíró és történeti elemzését tűzte ki kutatása céljául, így az igeragozási rendszerekről (alanyi, tárgyas, szenvedő igeragozás) csupán ezekkel kapcsolatban nyilatkozik. Ezenkívül

szól az igei és főnévi tőtípusok osztályozásáról és kialakulásáról, valamint az osztják tárgyas igeragozás uráli hátteréről.

2. Mindaz, amit fentebb az osztják determinatív (tárgyas) igeragozás kutatásával kapcsolatban előadtam, lényegében egybevág a magyar determinatív igeragozás eredetére vonatkozó korábbi vélekedésekkel. Melich (1914) és Klemm (1928: 119–120) szerint a magyar tárgyas igeragozás azonos a birtokos személyjelezéssel, pl.: *ütöm* (= tkp. 'az én ütésem'). Ez a felfogás – kimondva vagy kimondatlanul – abból a feltevésből indul ki, hogy a névszó és az ige kategóriája későn (az egyes nyelvek külön életében) vált el egymástól. Ebből a posztulátumból következett tehát a tárgyas igeragozásnak a birtokos személyjelezésből való levezetése. Ez a származtatás ma már persze túlhaladott, jóllehet a magyar nyelvtudományban a 20. század 50-es–60-as éveiig tartotta magát (pl. Berrár 1957: 49, 56; másképp Benkő 1991: 122kk.). A holtpontról való kimozdulást és előrelépést Mikola Tibor két cikke jelentette: A *-t* tárgyrag eredetéhez (1965: 57–62); A tárgyrag és a tárgyas ragozás kérdéséhez (1966: 441–461). Az egyes szám 3. személyében a személyrag nélküli forma a határozatlan, az agglutinálódott 3. személyű személyes vagy mutató névmást tartalmazó viszont a határozott tárgyat fejezte ki. A magyarban, az obi-ugor nyelvekben, a mordvinban és a szamojéd nyelvekben a jelen idő egyes szám 3. személyében ma is ez a kettősség különbözteti meg az indeterminált és a determinált tárgyra vonatkozó igeragozást egymástól: pl. m. *lát* 'er/sie sieht' ~ *látja* 'er/sie sieht es', vog. *toti* 'er/sie bringt' ~ *totite* 'er/sie bringt es', osztj. *lel* 'er/sie ißt' ~ *lelle* 'er/sie ißt es' stb. (l. még Rédei 1998–1999: 124–128). A legutóbbi időben a tárgyas igeragozással kapcsolatban zajlott viták ismertetésétől (1998–1999: 90–128) jelen írásomban eltekintek.

3. Ezek után térjünk vissza az osztják determinatív (tárgyas) igeragozásra vonatkozó kérdések taglalásához. Honti László (1984: 38) az ősosztjákra a következő paradigmasort rekonstruálja: (egyes számú tárgy) egyes szám 1. *im*, 2. *in*, 3. *ʌ*; kettes szám 1. *imən*, 2. *inən,* 3. *ʌən*; többes szám 1. *iγ*ₒ, 2. *in*, 3. *iʌ*; (kettős vagy többes számú tárgy) egyes szám 1. *äm*, 2. *än*, 3. *ʌ*; kettes szám 1. *ämən*, 2. *änən*, 3. *ʌən*; többes szám 1. *äγ*ₒ, 2. *än*, 3. *äʌ*. Honti (1976: 89) korábbi rekonstrukciói ettől valamelyest eltérnek: (egyes számú tárgy) egyes szám 3. *əϑ, iϑ, təγ*, kettes szám 3. *(əϑən*, többes szám 1. *ʌüγ*; (kettős vagy többes számú tárgy) egyes szám 3. *əϑ, ϑä*, kettes szám 3. *əϑən*; többes szám 1. *öγ*, 3. *äϑ*. Az eltérések abból adódnak, hogy egyrészt az obiugor/korai ősosztják *ϑ* hangból a késői ősosztjákban *ʌ* lett, másrészt a *γ*ₒ delabializálódott, de előtte labializálta a megelőző magánhangzót: *iγ*ₒ > *üγ, äγ*ₒ > *öγ*.

A 3. személyre feltett *ʌ* (*ʌ-ən, iʌ, äʌ*) a **ϑe* < **se* 'ő; er, sie' személyes névmás folytatója. Ez pontosan megfelel az **amta-se* 'adja; er/sie gibt es'-féle rekonstruktum alapján feltehető fejlődésnek. Az igei személyragok és a birtokos személyjelek nagyfokú egyezése funkcionális okokkal magyarázható: a deter-

minatív igeragozás a tárgy határozott voltára utal, a birtokos személyjeleknek viszont a birtokviszony kifejezése mellett ugyancsak determinálás a második fő funkciója.

A tárgyas igeragozás személyragjai – az egyes szám 3. személy kivételével – a birtokos személyjelekkel azonosak (vö. Steinitz: i. h. 78–79, 80, 82). Az egyes szám 3. személy személyragjai: É *le (ʌe, li, te)*, D *ət*, K *tə̂/tə (təγ)*.

Az ősosztjákra feltett tárgyas igeragozás paradigmájára a kettes szám 3. személy kivételével (*ʌən*) a teljes magánhangzó jellemző: *i* és *ä* (veláris szavakban *i̯*, *a*). Nehéz volna megállapítani, hogy milyen magánhangzó volt az egyes szám 3. személye (*ʌ*) előtt: lehetett *i* (ebben az esetben az egyes és többes szám 3. személye egybeesett: *iʌ*). De lehetett redukált *ə* is, ennek a folytatója volna a D *ət* (< **əʌ*) személyrag, amennyiben ennek hangalakjára a birtokos személyjel hatott. A keleti nyelvjárásokban (pl. V Vj) a kettes szám 2. és 3., valamint a többes szám 2. személye kivételével (*ətən*) ugyancsak teljes *i, ä, ü (üγ)* a jellemző magánhangzó. A magánhangzó-harmónia következtében az *i, ä, ü* helyett *i̯, a, u* a személyragok kötőhangzójának a realizációja. A déli és az északi nyelvjárásokban a kettes szám 2. és 3., valamint a többes szám 2. személye kivételével (D *tən*, olykor *etən, esən*, É *lən, tən, ʌən*) *e, a, (< *i, *ä)* a tárgyas igeragozás jellemző magánhangzója. Pl.: Kaz (egyes számú tárgy) egyes szám 1. *em*, 2. *en*, 3. *ʌe*; kettes szám 1. *emən*; többes szám 1. *ew*, 3. *eʌ*; (nem egyes számú tárgy) egyes szám 1. *am*, 2. *an*, 3. *e*, kettes szám 1. *emən*; többes szám 3. *aʌ*. A nem egyes számú tárgyra utaló személyragokban gyakrabban jelentkezik a redukált magánhangzó: kettes szám 1. *əmən* (az *emən* és *mən* mellett), többes szám 1. *əw* (az *ew* mellett). Ezzel szemben az alanyi (indeterminatív) igeragozásban a redukált magánhangzójú személyragok használatosak, pl. Szin egyes szám 1. *əm*, 2. *ən*, 3. *Ø;* kettes szám 1. *əmən, mən*, 2. *ətən, tən*, 3. *əŋən, ŋən*; többes szám 1. *əw*, 2. *əti̯, ti̯*, 3. *ət*. Az osztják igei személyragokra vonatkozóan l. Honti 1976: 73–85, 1984: 38–45, 107–122.

4. Az igei személyragok kötőhangzóinak képviseletében mutatkozó kettősség – teljes vagy redukált magánhangzó – azzal magyarázható, hogy az ősosztjákban mozgó hangsúly lehetett. A hangsúlyozás főbb szabályai: a) ha a második szótag redukált magánhangzót tartalmaz, a hangsúly az első szótagra esik: D *mĕnəm* 'mentem', *χutəm* 'három'; b) ha a második szótag teljes magánhangzót, az első pedig redukált magánhangzót tartalmaz, a hangsúly a második szótagra tolódik: *mĕnȧ•* 'menj!'; c) három és több szótagú szavaknál gyakran a teljes magánhangzót tartalmazó második szótagon van a főhangsúly: V *kŏla•wə̂l* 'es nimmt ein Ende', Kaz *χŏʌa•tĭ* 'leck sein, lecken (Boot u. ä.)', Serk. *ojka•na* 'von dem Mann', *pŏta•lə̂* 'Stücken' (Karjalainen 1905: 268–275; Steinitz 1950: 47: E. Itkonen 1955: 10–11). Bizonyos morfológiai kategóriákban (személyragok, egyes képzők) az ősosztjákban egységes (ún. morfológiai) hangsúlyozás jutott érvényre. Ily módon a determinatív igeragozás személyragjainak teljes magán-

hangzói az ősosztják hangsúlyozási szabályoknak megfelelően a főhangsúly következményei lehetnek. Az indeterminatív igeragozás személyragjai minden valószínűség szerint hangsúlytalanok voltak; ennélfogva redukált magánhangzót tartalmaznak.

A tárgyas igeragozás egyik – és pedig legelső – építőköve az egyes és többes szám 3. személyének *l, ʌ, t* eleme. Ez eredetére nézve is tárgyra utaló formáns, hiszen a PU/PFU **se* személyes névmás folytatója. A második építőkő a K *i* É D *e* (egyes alakokban az *ä/a, ü/u*) magánhangzó. Az északi nyelvjárások egyes szám 3. személyű *le, ʌe, te* ragjának csupán *l, ʌ, t* eleme az ősosztj. **iʌ* < **əϑ, iϑ* (< **se*) folytatója. A ragvégi *e* tárgyra utaló funkcióval az *em, en, əmən, ew, el* alakokból került át a 3. személybe. A 3. személyű alak kialakulását tehát így látom: **mĕlil* 'adja' > **mĕlil* + *i* > **mĕlli* > Kaz *mă*ʌʌ*e*, O *mă*ʌʌ*li*. Az indeterminatív igeragozás harmadik építőköve egy *l, ʌ, t* elem, amely a következő egyes számú tárgyra utaló alakokban fordul elő: kettes szám 2. *lən,* 3. *lən,* többes szám 2. *lən,* 3. Kaz *ʌeʌ, ʌaʌ*. Ezek *l, ʌ, t* eleme a többesi tárgyra utaló *l* stb. többesjellel azonos. Ez az *l* többesjel hatolt be a kettes számú tárgyra utaló paradigma V *ə̂γl/əγl (əγlam* < *ə̂γ-lam* stb.), O *ŋil (ŋilam* < *ŋi-lam*) elemébe. Az egyes és nem egyes számú tárgyra utaló személyragok (pl. Kaz *əʌʌe, əʌʌam, əʌʌan, əʌʌən*) gemináta *ʌʌ (ll)* likvidája vagy geminálódással vagy – ami valószínűbb – az *ʌ (l)* többesjel megismétlésével keletkezett: *seŋ'ʌəʌʌe* 'er sie schlägt es' < *seŋ'-* (tő) + *ʌ* időjel + *ʌ* (számjel) + *ʌe* személyrag; ugyanígy *seŋ'ʌəʌʌam* 'ich schlage sie (Du od. Pl)': *seŋ'-* (tő) + *ʌ* időjel + *ʌʌ (*kettőzött többesjel) + *am* személyrag (vö. Rédei 1968: 29–30; Honti 1976: 95).

A tárgyas igeragozás másodlagos – ám mindképpen ősosztják kori – *i/i̯* (K), *e* (É D) és *l* eleme szolgált a felszólító mód tárgyas paradigmájának az alakulásmódjára is: (egyes számú tárgy) egyes szám 2. *i*, kettes szám 2. *itən*, többes szám 2. *itən*; (kettes számú tárgy) egyes szám 2. *i-γəl-ä*, kettes szám 2. *i-γəl-ən*, többes szám 2. *i-γəl-ən*; (többes számú tárgy) egyes szám 2. *i-l-ä*, kettes szám 2. *i-l-ən*, többes szám 2. *i-l-ən* (Honti 1984: 47). Pl. V (egyes szám 2. *tuγi̯* 'hozz!', kettes szám 2. *tuγi̯tə̂n*, többes szám 2. *tuγi̯tə̂n* stb. (Honti 1984: 109); Kaz. (egyes számú tárgy) 2. *e* (*mije* 'adj!'), (nem egyes számú tárgy) 2. *aʌən* (*mĭjaʌən*) (Rédei 1968: 31).

5. A keleti nyelvjárásokban egy V Vj *tə̂/tə*, Szurg. *təγ* elem az egyes szám 3. személy ragja: V *tultə̂* 'hozza', Vj *wĕltə* 'veszi', Szurg. *pănʌətəγ* 'helyezi' (Honti 1984: 109; Csepregi 1998: 30). Fentebb utaltunk arra, hogy ez a morféma Steinitz (1980: 88–89) szerint mutató névmási eredetű. A személyes névmások mellett a mutató névmások determináló szerepe nyilvánvaló és jól ismert. Az *amta-se* 'adja' mellett egy *amta-tä/to*-féle rekonstruktum feltevését az uráli nyelvek determinatív igeragozásai kétségtelen tényekkel nem támogatják. Hajdú (1973: 75, 143) lehetségesnek tartja, hogy az egyes szám 3. személyű személyes névmás (**se*) mellett a **t*-kezdetű mutató névmás is agglutinálódhatott deter-

minatív szerepben az uráli alapnyelvben; a szamojéd nyelvek *t*-kezdetű személyragjait nemcsak **s*-ből, hanem **t*-ből is le lehet vezetni. Véleményem sze a **tä* 'ez', **to* 'az' névmásoknak a tárgyas igeragozásban való uráli kori előfordulása éppen elképzelhető, de tényszerűen nem igazolható. Valószínűbb, hogy a mutató névmás az osztják nyelvi egység felbomlása után jutott be a keleti osztják tárgyas igeragozás paradigmájába. Ez utóbbi feltevés mellett szólhat az a körülmény is, hogy a osztják determinatív igeragozás jó néhány ősosztják (pl. az *i, e, a/ä* kötőhangzók, továbbá az *l* többesjel tárgyra utalása) vagy egyenesen csupán nyugati osztják (pl. *le, te*) újítást tartalmaz.

***

Egy kis kitérő a vogul tárgyas igeragozás *l* elemével kapcsolatban

1. A vogul tárgyas igeragozás egyes szám 3. személyében az egyes számú tárgyra egy *ta/tä/te* elem utal. Ez – mint ma már köztudott – a PU **se* személyes névmás folytatója. Pl. É *rātitä* 'ő üti őt/azt', *totite* 'hozza őt/azt'. Az egyes számú paradigma egyes, kettes és többes szám 1. és 2. személyében egy rejtélyes *l* elem utal az egyes számi tárgyra: egyes szám 1. *totiləm*, 2. *totilən*, kettes szám 1. *totiləmen*, *totilamən*, 2. *totilən*, többes szám 1. *totiluw*, 2. *totilən* (Kálmán 1976: 58–59). Ez az *l* van meg a Szo FL KK és AK nyelvjárások többes szám 3. személyében is: Szo FL *anəl,* KK *ǟnəl*, AK *änəl* (*totijanəl* 'hozzák'). A többi nyelvjárásban az *l* hiányzik, pl.: KL *jērptiän* 'szeretik őt', AL *rå̄tian* 'ütik őt', P *joxtiän* 'utolérik őt' (Munkácsi 1894: 127, 167, 251). A tárgyas igeragozás személyragjai – ugyanúgy mint az osztjákban és a magyarban is – feltűnő egyezést mutatnak a birtokos személyjelekkel. Liimola (1963: 229–231, 1973: 200–201) szerint a tárgyas igeragozás *anəl* ragja a birtokos személyjelezésből származik (pl. É *kolanəl* 'házuk'). Ez persze lehetséges, de mi lehet az *l* elem a többi személyrag előtt? Nem elhanyagolható tényező, hogy az *l* az *anəl* stb. formákban záróelem, míg a *totiləm* stb. alakokban az igei személyrag előtt jelentkezik.

Idézet: „Egy korai dolgozatomban (1962: 432–433, 1966: 128–129; l. még Fokos: 1910–1911: 386–412) ezt az *l*-t a **se* névmás folytatójának tartottam. Ezt a felfogást ma már nem vallom. Liimola (1968: 317–318) a tárgyas igeragozás *l*-jét a deverbális névszóképzővel hozza kapcsolatba. Úgy vélekedik, hogy az *l*-nek a determinatív paradigmába való behatolására azért volt szükség, hogy az alanyi és a tárgyas igeragozás személyragjait meg tudják különböztetni egymástól. Ez a magyarázat tetszetős, de funkcionális szempontból nem kielégítő: t. i. nem ad egyértelmű választ arra, hogy miért kapott volna az *l* determinatív funkciót a *rātiləm*-féle alakokban " (Rédei 1998–1999: 126).

Honti (1971: 92–95) a vog. *l*-t az instrumentalisraggal kapcsolja össze. Véleménye szerint a tárgyas igeragozásba behatolt *l* eleinte a részleges tárgyat, majd később általában a tárgyat jelölte. „Ennek a magyarázatnak az a gyengéje, hogy az *l* instrumentalisrag – tehát egy esetrag – a tárgyas ragozású igealakokban időjelek után következne. Nehézséget jelent továbbá az is, hogyan vált az eredetileg részleges tárgyat jelölő *l* a határozott teljes tárgy jelölőjévé" (Rédei 1979: 124; l. még Liimola 1973: 196 kk.). Egyéb téves nézetekre vonatkozóan l. Rédei 1979: 124–125.

2. A vog. *l* eredetét illetően szóba jöhető nézetek:

1. Liimola (1968: 313–318) szerint az *l* a deverbális névszóképzővel azonos. Vagyis *totiləm* 'hozom' ← 'az én hozásom'. Az uráli alapokra épülő tárgyas igeragozás végleges kialakulása az egyes ugor nyelvek külön életében történt meg. Ezért nehezen volna elképzelhető egy cselekvést kifejező névszónak (az ősvogulban!) verbum finitummá való átalakulása; az ige és a névszó elkülönülése már az uráli (a finnugor) korszak végére lezárult. Ezt a magyarázatot Liimola (1973: 196–204) egy későbbi dolgozatában is fenntartotta, megjegyezve, hogy az *l* tárgyra utaló szerepében csak a mód- és időjelek után következhetett, ugyanúgy mint a demininutív igeragozásban is, máskülönben deverbális névszóképzőnek fogták volna fel.

2. Az én véleményem (1979: 124–125) annyiban tér el Liimoláétól, hogy az *l*-t nem deverbális, hanem denominális névszóképzőnek tekintem. Az *l* kicsinyítő képző a vocativusi és affektív jelentésárnyalat kifejezése céljából először feltehetőleg a felszólító módú alakokban jelent meg, pl. *toteln* 'hozd!' stb. A kicsinyítés és determinálás viszonyáról l. Liimola 1963: 230–231, 1973: 201 kk.). A vogul alanyi és tárgyas igeragozás személyragjai az 1. és 2. személyben eredetileg egybeestek. Itt az *l*-re, mint megkülönböztető morfémára szükség volt. (Ezt a magyarázatomat „Gondolatok az uráli tárgyas igeragozásról" szóló cikkemben (1998–1999: 124–126) említetlenül hagytam, mivel szándékomban volt a tárgyas igeragozás *l*-jével még egyszer foglalkozni.)

3. Idézet: „A vogul tárgyas igeragozás *l*-je mozzanatos (momentán-inchoatív) képző lehet, amely eredetileg a cselekvés perfektív-rezultatív voltára utalt, majd a határozott tárgy kifejezőjévé értékelődött át. Ez a magyarázat összhangban van mindazzal, amit a determinatív igeragozás kialakulásáról a legújabb kutatások alapján tudunk" (Rédei: 1998–1999: 126).

4. Abból a nagyon valószínű feltevésből indulhatunk ki, hogy Liimola (1963: 229–231, 1973: 229–231) szerint a vogul birtokos személyjelezés és tárgyas igeragozás *anəl* stb. személyjelölőjének *l*-je az osztják birtokos személyjelek (*lam, lan, lal*) többesi *l*-jének az átvétele lehet. Fentebb rámutattunk arra, hogy az osztják tárgyas igeragozásban a többesi tárgyra mutató *l, ʌ, t* elem behatolt az egyes számú tárgyra utaló személyragokba. Mármost lehetségesnek gondolom azt, hogy a vogul tárgyas igeragozás *l*-je nemcsak az *anəl* személyragban, hanem

a *totiləm-, totiləɲ*-féle alakokban is osztják eredetű. A közeli rokon nyelvek közötti grammatikai elemek kölcsönzésére vonatkozóan l. E. Itkonen: 1957: 4, 1961: 52–53.

A vogul tárgyas igeragozás *l* elemére adott magyarázatok közül ma vagylagosan a 3.-at és a 4.-et tartom a legvalószínűbbnek.

Irodalom

Benkő Loránd [főszerk.] (1991), A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. kötet. A korai ómagyar kor és előzményei. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Berrár Jolán (1957), Magyar történeti mondattan. Tankönyvkiadó, Budapest.

Csepregi Márta (1998), Szurguti osztják chrestomathia. JATE, Szeged.

Fokos Dávid (1910–1911), A vogul-osztják tárgyas igeragozásról. NyK 40: 386–412.

Gulya János (1967), A tárgyas igeragozás az osztjákban. (A vahi osztják nyelvjárás anyaga alapján). NyK 69: 389–394.

Hajdú Péter (1973), Bevezetés az uráli nyelvtudományba. Tankönyvkiadó, Budapest 1973.

Honti László (1971), A vogul tárgyas igeragozás *l*-je. NyK 73: 147–151.

Honti László (1976), Az osztják személyjelölő szuffixumok történeti áttekintése. NyK 78: 71–119.

Honti László (1984), Chrestomathia Ostiacica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Itkonen, Erkki (1957), Suomalais-ugrilaisen kantakielen äänne- ja muotorakenteesta. Vir 1–23.

Itkonen, Erkki (1961), Suomalais-ugrilaisen kielen-ja historiantutkimuken alalta. TL 20.

Kálmán Béla (1976), Chrestomathia Vogulica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Klemm Antal (1928–1930), A vogul és az osztják tárgyas igeragozás. NyK 47: 85–104.

Klemm Antal (1928, 1940, 1942), Magyar történeti mondattan. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Liimola, Matti (1963), Zur historischen Formenlehre des Wogulischen I. Flexion der Nomina. MSFOu 127.

Liimola, Matti (1968), Das *l* der objektiven Konjugation des Wogulischen. In: CIFU II/1: 313–318.

Liimola, Matti (1973), Noch einmal über das *l* der objektiven Konjugation des Wogulischen. In: MSFOu 150.

Melich János (1914), A magyar tárgyas igeragozás (alaktani fejtegetés). MNyTK 14.

Mikola Tibor (1965), A *-t* tárgyrag eredetéhez. NytudÉrt 46: 57–62.

Mikola Tibor (1966), A tárgyrag és a tárgyas ragozás kérdéséhez. MNy 62: 441–461.

Munkácsi Bernát (1894), A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Pápay József (1913), Über die Objektivkonjugation im Nordostjakischen. FUF 13: 296–313.

Rédei Károly (1962), A tárgyas igeragozás kialakulása. MNy 62: 441–461.

Rédei, Károly (1966), Die Entstehung der objektiven Konjugation im Ungarischen. ALH 16: 111–133.

Rédei, Károly (1968), Nord-ostjakische Texte (Kazym-Dialekt) mit Skizze der Grammatik. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Rédei Károly (1979), Még egyszer a vogul tárgyas igeragozás *l*-jéről. NyK 81: 124–125.

Rédei Károly (1998—1999), Gondolatok az uráli tárgyas igeragozásról. NyK 96: 124–128.

Steinitz, Wolfgang (1938), Die objektive Konjugation des Ostjakischen. ÕEST 30: 580–699/OA IV(1980): 72–91.

Steinitz, Wolfgang (1950), Ostjakische Grammatik und Chretomathie. 2. verbesserte Auflage. Otto Harrassowitz, Leipzig.